

HAYRET EFENDİ'NİN II. ABDÜLHAMİD HAN'IN TAHTA ÇIKIŞINA DAİR BİR METHİYESİ: *MİR'ÂT-I BEDÂYİ' MESNEVİSİ*

Araş. Gör. İsmail YILDIRIM*

Öz

Hayret Efendi, Adana'da doğmuş ve büyümüş; XX. yüzyılın başlarında yine bu burada vefat etmiştir. Klâsik edebiyatımızın son dönem sanatkârlarındandır. Kaleme aldığı eserleri ile Klâsik Türk edebiyatı sahasında önemli bir yer edinmiş; Arapça, Farsça ve Türkçe'nin bütün imkânlarını kullanmıştır. Eserlerinde genel olarak XVII. yüzyılın büyük şairlerinden Nef'i (ö. 1635)'nin tesirinde kalmıştır. Öyle ki Nef'i'nin açtığı "övme, övünme ve yergi" vadisinin yaşadığı asırda büyük temsilcilerinden biri olmuştur. Hayret Efendi, *Mir'ât-ı Bedâyi'* mesnevisini hâmisî II. Abdülhamid (ö. 1918)'in saltanatını methetmek maksadıyla kaleme almış fakat şair, eserde memduhu kadar kendi şairlik tabiatını övmeyi de ön plana çıkarmaktan geri kalmamıştır. Bu çalışmada biyografik kaynaklardan hareketle Hayret Efendi'nin şahsiyeti ve eserlerine temas edilecek, akabinde metnin dil, üslûp ve muhteva özellikleri irdelenecektir. Çalışmamızın son kısmında ise söz konusu mesnevinin çevriyazısına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: hayret efendi, mir'ât-ı bedâyi', divan şiiri, methiye.

A Praise By Hayret Efendi About The Accession Of Abdul Hamid Han Ii To The Throne: Mir'ât-I Bedâyi' Mesnevi

Abstract

Hayret Efendi was born and grown up in Adana; and also died there at the beginning of the 20th century. He is one of the late artists of our classical literature. Through his works, he sang Classical Turkish literature and products and benefited from Arabic, Farsi and Turkish. He was mainly influenced by Nef'i (d. 1635), one of the great poets of the 17th century in his works. He became one of the great representatives of the valley of "praise, self-praise and satire" launched by Nef'i in his age. Hayret Efendi wrote *Mir'ât-ı Bedâyi'* mesnevi in order to praise the reign of his friend Abdül Hamid II (d. 1918) but the poet also praised his own poesy nature. In this study, Hayret Efendi's personality and works will be analyzed based on the biographical sources and then language, style and content of his work will be scrutinized. The last part of our study will include the transcribed version of that mesnevi.

Keywords: hayret efendi, mir'ât-ı bedâyi', divan poetry, praise.

* Kırıkkale Üniversitesi

Giriş

Klâsik Türk edebiyatına mensup şair ve yazarların, yaşadıkları devrin sultan, şehzade veya diğer önemli devlet adamlarına onları herhangi bir meziyetinden dolayı övmeye yönelik şiirler kaleme aldıkları bilinmektedir. Özellikle imparatorluğun siyasî, iktisadî ve ictimai açıdan zengin bir görünüm arz ettiği XVI. ve XVII. yüzyıllarda methiye tarzında yazılan şiirlerin sayıca fazla olduğu da devrinde kaleme alınan eserlerde açıkça görülmektedir.

Methiye, edebiyatta bir kimseyi övmek için yazılan şiir ve yazılara denir. Divan şiirinde çok yaygın olarak kullanılmıştır. Daha çok kaside nazım şekliyle yazılır. Ancak diğer nazım şekilleriyle yazılmış methiyeler de vardır (Pala, 2012: 301). Divan şiirinde en çok işlenen türler arasında yer alan methiye yazımında şairin övdüğü kişiden caize umması etkili olduğundan layık olmayan kişiler için de methiye yazıldığı görülmektedir. Bunların çoğu kaside nazım şekliyle kaleme alınmakla birlikte mesnevi, kıt'a, murabba, muhammes, terkip, terciibend yanında gazel vb. nazım şekillerinde yazılanlar da vardır. Necâtî Bey'in "Medh-i Padişah-ı A'zam ve Sultan-ı Muazzam Sultan İbnü's-Sultan Bâyezîd Han İbn-i Muhammed Han" ile Nef'î'nin "Der Vâsf-ı Hatt-ı Humâyûn-ı Sultan Murad Han" başlıklı şiirleri mesnevi şeklindedir (Aydemir, 2004: 410). Hayret Efendi de II. Abdülhamid Han için kaleme aldığı 80 beyitlik manzumesinde mesnevi nazım şeklini kullanmıştır.

Şair, eserinde Nef'î edasındadır. Öyle ki Nef'î kaleme aldığı methiyelerinde, kimi zaman şiire kendi şairlik yeteneğini anlatarak başlar. Kasidelerinin önemli bir bölümünü "fahriye" kısmına ayıran şair, eserinin sonunda ise memduhunun tasviri ve methine yer verir.** Şairin söz konusu üslûbu üzerinde duran Metin Akkuş şu tespitlerde bulunuyor: Kasidenin nesib-teşbib, girizgâh, methiye, fahriye, dua sıralamasına her zaman uymayan şair, eserine bazen methiye ile başladığı gibi bazen de eserini sadece fahriye bölümünden oluşturur. Memduhunu da manzumenin sonunda över (Akkuş, 1993: 24). Hayret Efendi de kaleme aldığı *Mir'âtü'l-Bedâyi'* adlı eserinde, şair Nef'î'nin üslûbunu takip etmiş; eserin büyük bir kısmını fahriye bölümüne ayırmıştır. Hâmisi ve memduhu II. Abdülhamid Han'ın methi ise kendi gölgesinde kalmıştır. Eseri incelemeye geçmeden önce Hayret Efendi'nin yaşadığı muhit, şahsiyeti ve eserleri üzerinde durmak konumuz açısından faydalı olacaktır.

a. Hayret Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Adanalı Hoca Hayret Efendi olarak tanınan şairin asıl ismi Mehmed Bahâeddin Hayret'tir. 1264/1847-48'de Adana'da doğdu. Babası ziraatla uğraşan bir kimse olan Hacı Hüseyin Ağa'dır. Adana ulemasından ilim tahsil ederek icazet aldı. Daha sonra İstanbul'a gelerek Süleyman Subaşı Medresesi'ne girdi. Öğretmenlik için yapı-

** Örneğin, Nef'î Divanı'nın "sözüm" redifli ilk kasidesi 45 beyittir. Bu manzumenin 30 beyitlik nesib kısmı, Nef'î'nin kendi şiirini övdüğü bir fahriyedir. Kalan 15 beyti ise Hz. Peygamber'in övgüsüne ayrılmıştır (İpekten, 2007: 106).

lan sınavı başararak Dârümuallimîn diploması almaya hak kazandı. Tarihte Otuzbir Mart Vak'ası olarak bilinen ve 13 Nisan 1909'da vuku bulan ihtilal hareketlerini *İslâm* gazetesinde yazdığı bir makaleyle övdüğü gerekçesiyle 25 Temmuz 1909'da beş sene müddetle Rodos'a sürgün edildi. 17 Aralık 1910'da affedilerek İstanbul'a dönmesine izin verildi. 1327 Rûmî/1911'da emekliye ayrıldı. 16 Eylül 1913 gecesinde Yüksekaldırım'da Kazasker Camii civarındaki evinde vefat ederek Merkezefendi Kabristanı'nda toprağa verildi (Kütük, 2014). Hayret Efendi'nin vefat tarihi hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Nail Tuman, şairin vefat tarihini 14 Şevval 1314/1896 olarak kaydeder. Yine yazar, *Osmanlı Müellifleri*'nde Hayret Efendi'nin vefat tarihinin 1331/1913 olarak gösterilmesinin yanlış olduğunu ifade eder (Kurnaz-Tatçı, 2009: 106).

Devrinin birçok aydını gibi Hayret de II. Abdülhamid'e cephe alarak İttihad ve Terakki Cemiyetine girdi (Karahan, 1998: 353). Ülkeyi kötü yönettiğine inandığı II. Abdülhamid'e düşmanlığı, Yıldız Sarayı'nın duvarına merdiven dayayıp sultanın odasına girerek onu boğmayı düşünmesine kadar vardı. Onu bu çılgın düşünceden, ileri derecede miyop olmasının bu fiili gerçekleştirmesine imkân vermeyeceğini söyleyerek dalga geçen arkadaşları vazgeçirdi (Göze, 2008: 86). Buna mukabil Hayret Efendi daha sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden ayrıldı ve II. Abdülhamid'e dair fikirlerini tamamen değiştirdi (Karahan, 1998: 353). Öyle ki *Mir'âtü'l-Bedâyi'* isimli eserini hâmisisi, II. Abdülhamid'in vasıflarını övmek için kaleme aldı.

Mehmed Tâhir; Hayret'in Arapça, Farsça ve Türkçe'nin derinliklerine vâkıf olduğunu, laubali meşrepli ve yaratılıştan kudretli bir şair olduğunu ifade eder (Kurnaz-Tatçı, 2009: 106). Arap ve Türk edebiyatlarını hakkıyla bilen, tasavvufla da ilgilenen Hayret,*** yazılarını *Beyânü'l-Hak*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebilü'r-Reşâd* gibi gazete ve dergilerde yayımladı. Muallim Nâcî mektebine mensup şairler arasında belli bir yeri olan Hayret, devrinde daha çok klâsik tarzdaki şiirleriyle tanınmıştır. Çağdaşları arasında sözünü sakınmamakla da şöhret kazanan şair, bilhassa hicivleriyle dikkat çekmiştir (Karahan, 1988: 353).

b. Eserleri

- ❖ **Eş'âr-ı Hayret:** Bursalı Mehmed Tâhir, “*elsine-i selâsede nazm eylediği eş'ârının kısm-ı a'zamı gayr-ı matbû'dur*” yönündeki ifadesiyle, şiirlerinin basılmamış olduğunu ifade eder (Kurnaz-Tatçı, 2009: 106). İbnülemin Mahmud Kemal ise şairin, sağlığında şiirlerini bir araya toplamadığını, dağınık hâldeki manzumelerinin bir kısmının ölümünden sonra bazı takdîrkârları tarafından *Eş'âr-ı Hayret* ismiyle bir deftere kaydedildiğini, bu defterin bazı evrakıyla birlikte Beyazıt Kütüphanesi'nde olduğunu yazarsa da (Özgül, 2000: 898) kütüphane katalogunda bu isimde bir yazmaya tesadüf edilememiştir.

*** Hayret Efendi hakkında daha fazla bilgi için şu kaynaklara da müracaat edilebilir: (Gövs, 1945; Velibeyoğlu, 1975; Yetiş, 1980; Aktan, 2008).

- ❖ **Sûk-ı Ukâz:** 1304/1886-87'de Karabet ve Kasbar Matbaası'nda basılan eser, İslâm medeniyetinin edebî ve bedîî hassasiyetini uyandırmak maksadıyla bilhassa Arapçadan yapılmış tercümeleri ihtiva eden bir mecmua –Hayret'in ifadesiyle sergi- hüviyetindedir. Sohbet üslûbuyla kaleme alınan eser, Hayret'in Arapçaya olan vukûfiyetini, İslâm tarihine, bibliyografyasına ve retorikine hakimiyetini göstermesi bakımından önemlidir (Kütük, 2014).
- ❖ **Şehrâyîn ve Sihri Beyân:** İstanbul'da Matbaa-i Ebuzyyâ'da 1302/1884'te basılan 29 sayfalık kitap**** iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm olan Şehrâyîn, 84 beyitten müteşekkil bir mesnevidir. II. Abdülhamid'in tahta çıkışı (1876) münasebetiyle kaleme alınmıştır. Kitabın ikinci bölümü olan *Sihri Beyân* ise araya yerleştirilmiş iki gazel müstesna, Şehrâyîn'le aynı nazım şekli ve vezindedir. Gazeller dâhil 338 beyittir. Bu mesnevi, 336. beyitte adı bildirilen II. Abdülhamid'in sadrazamı Küçük Said Paşa (ö. 1914)'yı övmek için yazılmıştır (Kütük, 2014).
- ❖ **Mir'ât-ı Bedâyi', Mesnevî-i Hayret Efendi:** Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden eser üzerine ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

Bursalı Mehmed Tâhir, söz konusu eserlerin dışında, müellifin “*Ferîdetü'l-le'âl* namında nahyden bir *Manzûme-i Arabiyye, Mir'âtü'l-Haremeyn* ile *Minyetü'r-Râğb'a* belîgâne takrîzleri”nin olduğunu ifade eder (Kurnaz-Tatçı, 2009: 106). Ayrıca Anadolu sahasında Hayret Mehmed Efendi tarafından 1819'da nazmedilen *Tuhfe-i Zibâ* veya *Tuhfe-i Hayret, Tuhfe-i Dürrî* isimleriyle de anılan manzum Arapça-Farsça-Türkçe sözlük Adanalı Hayret Efendi'nin eseri gibi düşünülmektedir. Eserin telif tarihinin 1819 olması, Adanalı Hayret Efendi'nin ise 1264/1847-48'de doğması bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır.*****

1. Mir'âtü'l-Bedâyi 'nin Şekil Özellikleri

1.1. Eserin İsmi ve Te'lif Tarihi

Hayret Efendi'nin *Mir'ât-ı Bedâyi'* mesnevisi hem *Osmanlı Müellifleri* hem *Tuhfe-i Nâilî* hem de İbnülemin Mahmud Kemal'in, *Son Asır Türk Şairleri*'nde hiç zikr edilmez. Hayret Efendi'nin biyografisini yazan Rifat Kütük kaynak belirtmeden *Mir'âtü'l-Bedâyi'*nin 1302/1884 tarihinde yayınlanan “*Şehrâyîn* isimli eserin bazı küçük nüsha farklarıyla yeniden yayınlanmasından ibarettir” ifadelerini kullanır.

**** Adı geçen eser için bkz. <http://isamveri.org/pdf/risaleosm/R039535.pdf> [Erişim Tarihi: 18. 10. 2015]

***** Geniş bilgi için bkz. (Öz, 1999; Selçuk, 2015)

Yukarıda değinildiği üzere *Şehrâyîn ve Sihri Beyân* iki bölüm hâlinde tertip edilmiş bir eserdir. İlk bölümün 84 beyit olduğu ve mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı belirtilmiştir. Kanaatimizce de *Mir'ât-ı Bedâyi'*, *Şehrâyîn ve Sihri Beyân* adlı eserin ilk bölümüdür. Çünkü eser, evvela 84 beyit hâlinde te'lif edilmiş; zamanla muhtelif nüshalarının da mukayese edilmesiyle 80 beyit olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla *Şehrâyîn'in* 84 beyit hâlinde tertip edilmesi bizim neşredebileceğimiz metnin beyit sayısı olan 80 beyitle aşağı yukarı aynı olması bunun yanı sıra mevzu bahis edilen her iki eserin de II. Abdülhamid'in şahsını ve saltanatını methetmeleri bu düşüncemizi doğru kılar mahiyettedir. *****

Mir'ât-ı Bedâyi' diğer adıyla *Şehrâyîn* veya *Mesnevi-i Hayret Efendi* 1313/1895-96 tarihinde İstanbul'da Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. 14 sayfa hâlinde basılmış, toplam 80 beyitten ibarettir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eserde aruzun *mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün* kalıbı kullanılmıştır.

1.2. Eserin Tertip ve Tasnifi

Eserde klâsik mesnevi tertip ve hususiyetlerine dikkat edilmemiştir. Geleneğe mensup diğer eserlerde görülen hamdele, salvele, Hz. Peygamber'in veya ashabının mübarek ruhlarına dua gibi bölümler bu mesnevide yer almaz. Eser kendi içinde tasnife tâbi tutulursa, üç bölümü ihtiva ettiği görülecektir. Bunlardan birincisi, şairin kendisini övdüğü “fahriye” bölümü; ikincisi memduhu II. Abdülhamid Han'ın saltanatını tasvir ve methettiği “methiye” kısmı; son bölüm ise Sultan'a yaptığı “dua” bölümüdür.

Hem fahriye hem de methiye kısımları eser içinde ayrı bölümler hâlinde tekrar etmekte; belirli formlarla birbirinden ayrılmamaktadır. Eserde şair, yer yer hem fahriye hem de methiye kısımlarını tekrarlamaktadır. Şöyle ki 1-13. beyitler arası fahriye; 14-23. beyitler methiye; 24-49 beyitler tekrar fahriye; 50-74 beyitler tekrar methiye; son olarak 75-80. beyitler arası ise dua bölümünü ihtiva etmektedir.

1.3. Eserin Dili

Hayret Efendi, eserini son derece yalın, sade ve anlaşılır bir dille yazmıştır. Bunda hem devrin dil hususiyetleri hem de Türk dilinin sadeleşme evresine girmesinin tesiri büyüktür. Şairin şu beyitleri yalın ifadenin ve halk dilinde kullanılan deyimlerin (yakasını tut-, seyre dal-) örneklerini temsil eder mahiyettedir:

***** Şehrâyîn ve Sihri Beyân matbudur. Bkz. 3. dipnot: Ayrıca bizim neşrini yapacağımız *Mir'ât-ı Bedâyi'*, *Mesnevi-i Hayret Efendi* adlı eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar bölümünde Hasan Cafer Ergin kataloğu Osmanlıca Kitapları, HCE-Osm_00249/13811 HAY 811.211 HAY H/1896/1 numarada kayıtlıdır: <http://katalog.ibt.gov.tr/kutuphane2/kitablar/530005600050000550005000095001140011500069.pdf> [Erişim Tarihi: 18.10.2015]

Tutdum yakasın hemân getirdim
Dergâha keşân keşân getirdim (40)

Eṭrâfına meh nücümü almış
Bağ bağ ne kadar da seyre talmış (56)

Bununla birlikte özellikle methiye bölümünde (14-23. beyitler) kimi zaman dilin ağırlaştığı, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir:

Şâhenşeh-i kâm-bağış-ı devrân
Zîb-âver-i taht-ı âl-i ‘Osmân (14)

Pîrâye-dih-i serîr-i şevket
Ârâyiş-i mesned-i hilâfet (15)

El-hâşıl eyâ şeh-i felek-câh
Sultân-ı cihân halîfetu’llâh (22)

1.4. Eserde Vezin, Kafiye ve Edebî Sanatlar

Hayret Efendi, eserinde aruzu son derece başarılı kullanmıştır. Aruz kusurlarına genel olarak pek rastlanılmaz. Bunun yanı sıra şairin bazı beyitlerde aruz tasarrufunda bulunduğu görülür. İlk beyitte şair, sekt-i melih; ikinci ve üçüncü beyitte ise tahfif yardımıyla aruz kusurlarını gidermiş olur:

Bağ gönülüm/de ne cû/şu vardır
‘Ummân gibi pek hürüşü vardır (9)

‘Unvân ne bu tab ‘ -1 pür-fenûñçün
Şâ ‘ir deme dün kalır senüñçün (31)

Hem söyle ferîştegân dizilsin
Hem şımf-1 kerübîyân dizilsin (75)

Mir’ât-ı Bedâyi’’de genel olarak mürekkep kafiye tercih edilmiş, bu kafiye meydana getiren sözcükler ise Arapça ve Farsça kelimelerden seçilmiştir:

Güş eyle semâyı ey füsünsâz
Taḥsîn ediyor kelâmın i ‘câz (4)

Güş et sühanım ey ehl-i 'irfân
Mücrimse daği sipihr-i gerdân (50)

İhlâş ediyor du'âya niyyet
Hem bekliyor işte bak icâzet (76)

Hayret Efendi'nin mesnevisi edebî sanatlar açısından da oldukça zengindir. Şair, özellikle teşbih unsurlarını kullanmada son derece başarılıdır. Sultan Abdülhamid Han'ın saltanatının benzersiz güzelliğini gören ay, etrafına yıldızları alarak onun saltanatını seyre dalar. Ayrıca şair, kendi isminden hareketle hüsn-i tahallüs sanatı yapar:

Eṭrâfına meh nücümü almış
Bağ bağ ne kadar da seyre ṭalmış (56)

Yüksek yere çıkmış öyle tenhâ
Biñ çeşm ile eyliyor temâşâ (57)

Ḥayret bu ne hâl-i ḥayret-efzâ
İ'câz oluyor sözüñ ser-â-pâ (28)

2. Mir'âtü'l-Bedâyi'de Muhteva Unsurları

Hayret Efendi'nin mesnevisi muhteva unsurları bakımından iki şekilde tasnif edilebilir: Birincisi, Hayret Efendi'nin kendi şairlik tabiatını anlattığı fahriye kısmı; ikincisi ise II. Abdülhamid Han'ın tahta çıkışını ve onun saltanatını övdüğü methiye bölümüdür. Şairin mesnevisinde bu bölümler çaprazlama iki bölüm şeklinde teşkil edilmiştir. Biz de çalışmamızda bu bölümleri ayrı başlıklar altında ele alıp değerlendirdik.

2.1. Eserin Fahriye Bölümleri

Şair evvela mukaddime bölümünde (1-13. beyitler), kendi nazmını süsleyerek, düşünceye mâlik olma hevesi içindedir. Çünkü onun şiiri, edebî açıdan sözü güzelleştirmektedir. Şairin kalemi, söz meydanına taht kurduğundan beri söz, mânâ ve lafız yönünden âbâd hâle gelmiştir. Belâgat ülkesine hüküm salmış, etrafındaki kimseler ağzından dökülecek söz taneciklerini beklemektedir. Ayrıca gökyüzünün bereketi, şairin anlam dünyasını sarmış; şairin gönlünde yer edinerek nazm edilmeyi beklemektedir:

Bir nükte-tırâz şâ'ir olsam
Endîşe-i resme kâdir olsam (1)

Güş eyle semâyi ey füsûnsâz
Taḥsîn ediyor kelâmîñ i'câz (4)

Ḥāmeñ kuralı kelāma bünyād
Ābād oluyor feşâḥat ābād (5)

Bekler sūḥanîñ sūḥan-perestân
Ḥükmünde imiş belâgatistân (6)

Bilmem bu ne feyz-i âsmânî
Eṭrâfımı aldı hep ma'ânî (10)

Tā sūḥan-ı dile hücûm ederler
Nazm et beni de emân derler (11)

Hayret Efendi, hâmisini bir müddet methettikten sonra yine kendi üslûbunun ve ifade tarzının methine geçer. Burada şair (24-50. beyitler), kendi tarzında yazan şairlerin nadir olduğunu getirir. Çünkü Hayret Efendi, fesâḥat ve belâgat ilminde benzerinin görülmediğini, nazmının ise sözü baştan ayağa edebî hâle getirdiğini ifade eder. Şair, sadece mânâ ve lafız yönünden sözü güzelleştiren ilimleri bilmekle kalmaz; o aynı zamanda, zamanın diğer fenlerine de mâliktir. Diğer şairlerin bu ilimleri bilmediğini dolayısıyla kaleme alacağı bir yazıda sadece talihsizliklerini beyan edeceklerini ifade eder. Şair, bütün bu olumlu yönlerinin yegâne sebebini de Sultan Abdülhamid Han'ın saltanatına bağlar. Çünkü şair, sultanın devrinde mutludur ve felekten de şikâyetçi olmamaktadır. Üstelik şair, dünyayı âciz olarak görmüş, onu adeta kendisine râm etmiştir. Felek karşısında güçlü ve kimsesiz değildir, o değersiz dünya ile mücadele de etmez. Çünkü ârif olan kişi dünyevî kayıtlardan kurtulmuş, felekle uğraşmayı değersiz bir meşgale olarak görmüştür:

Ṭab'ımda egerçi ḥayli şâ'ir
İbdâ' sūḥanında mişli nâdir (24)

Lâl olma degil midir feşâḥat
Lâzımsa belâgat işte Ḥayret (27)

Ḥayret bu ne ḥâl-i ḥayret-efzâ
İ'câz oluyor sözüñ ser-â-pâ (28)

Qādırsıñ eyā bedī'-i fıtrāt
İsterseñ edersıñ 'aczi kudret (30)

'Unvān ne bu ṭab' -ı pür-fenūñçün
Şā'ir deme dūn qalır senūñçün (31)

Her şā'ir eder hemān şikāyet
Bedbahtlığıñ eder hikāyet (32)

El-ḥamd benim sa'ādetim var
Bir ḥayli 'ulūma nisbetim var (33)

Dünyā ḡamını çeker miyim hīç
Ben zaḥmıma zehr eker miyim hīç (36)

Çeksem de velev ki ben zārūret
Gerdūndan eder miyim şikāyet (37)

Gerdūn kim olur ki eyleyem ben
Şekvā anı sen meded-resimken (38)

Gördüñ mi felek zebūnum olduñ
Maḡbūn-şude-i sūkūnum olduñ (41)

Bir bī-kes ü nā-tüvān mı şandıñ
Sen yoksa beni filān mı şandıñ (43)

Akrān mı ki çarḥ uğraşırsıñ
Lāyık mı sipihre kin taşırırsıñ (48)

'Ārifler o dūna baş eger mi
Uğraşmaḡa hīç felek deger mi (49)

2.2. Eserin Methiye Bölümleri

Bu bölümlerde şair (14-23. beyitler), II. Abdülhamid Han'ın tahta çıkmasıyla Osmanlı saltanatını ve hilâfetini süslediğini, onun aslında Hz. Peygamber'in getirdiği kanun ve esasların koruyucusu olduğunu dile getirir. Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesi olmuş; mübah kavramları ferman hâline getirmiştir. Bu vesileyle hükümdarlığını delillendirmeye çalışmıştır. O, makamına uygun hareket ederek şanını yüceltmiş ve halifelik silsilesinin devamına kâdir olmuştur. O yüce sultanın vasıflarının ne kadar övgüye tâbi tutulsa da bunun yetmeyeceğini ifade eden şair, sultanlık rütbesinin vermiş olduğu yüceliğin aslında iki katını hak ettiğini ifade etmektedir:

Şahenşeh-i kām-bağş-ı devrân
Zîb-âver-i taht-ı âl-i 'Osmân (14)

Pîrâye-dih-i serîr-i şevket
Ârâyiş-i mesned-i hilâfet (15)

Hâmî-i şerî'at-i peyember
Nâzende anıñla taht u efser (16)

Cem-kevkebe âfitâb-pâye
Allaha degil mi kendi sâye (17)

Bundan dađı belli kâdr-i Sultân
Kim eylese bir mübâhı fermân (18)

Eylerse hemân be-câ te 'âlî
'Âlîdir anıñ maqâmı 'âlî (20)

El-hâşıl eyâ şeh-i felek-câh
Sultân-ı cihân halîfetu'llâh (22)

Vaşfıñ ne kadar olunsa ıtrâ
Bâlâsıñ o rütbeden dü bâlâ (23)

Mesnevisinin son bölümünde ise şair (50-74. beyitler), irfan ehline seslenerek, dünyanın ne kadar bahtsız bir yer olduğuna temas eder. Dünyanın menfî vasıflarının yerine padişahın tahta çıkışına yer verilmesinin daha uygun olduğunu dile getirir.

Çünkü o kutlu ve şahlar şahı sultanın devrinde cihan pür neşe donanmış, gecesinin bile aydınlık hâle geldiğini ifade etmiştir. Yıldızlar, II. Abdülhamid'in saltanata çıktığı gece hadiseyi seyre dalmış; gökyüzü sakinleri, daha önce böyle bir parlak gecenin zuhûr edip etmediğini güneşe sormuşlardır. O gece gökten nûr inmiş, zemin parlak bir hâl almıştır. Nûrun mahiyeti hakkında bir karar veremeyen şair, istifham yoluyla acaba yeryüzü gökyüzüne mi dönmüş düşüncesinde kararsız kalmıştır. Gökyüzü, sultanın tahta çıkışını tebrik etmek için adeta yeryüzüne inmiş, daha önce böyle bir vakanın görülmediği dile getirilmiştir. Hayret Efendi bütün bu olanlar karşısında sevinç ve hayrete gark olmuş, bu benzersiz olayın heyecanını üzerinden atamamıştır. Bu hadiseye şahit olan şair, bu olayı kayıt altına almıştır. Şair, mesnevisinin sebebi te'lifini de bu olaya bağlamış, söz konusu mesnevinin aslında bir gönül bahçesi olduğunu; tamamıyla cihan padişahı II. Abdülhamid Han'ın vasıflarını tasvire yönelik kaleme aldığını ifade etmiştir:

Güş et sühânım ey ehl-i 'irfân
Mücrimse daği sipihr-i gerdân (50)

Sen uyma yine o dil-i siyâha
Bağş eyle cülûs-ı pâdişâha (51)

Bağ sâye-i hüsrevânesinde
Devrân-ı şehensâhânesinde (52)

Seyr eyle naşıl donanmış 'âlem
Pür-neş'e cihân cihâniyân hem (53)

Gündüz mi bu böyle şeb olur mı
Rüşen bu kadar 'aceb olur mı (54)

Gördüñ mi buña nazîre hâşâ
Gerdünda da başka bir temâşâ (55)

Etrâfına meh nücümü almış
Bağ bağ ne kadar da seyre talmış (56)

Yüksek yere çıkmış öyle tenhâ
Biñ çeşm ile eyliyor temâşâ (57)

Hürşide Őoruñ gürüh-ı kevkeb
Görmüş mi cihānda böyle bir Şeb (58)

Gökden yere nür olurdu rīzān
Yer Şimdi semāya pertev-efşān (61)

Yā Rab ne kadar da nür tolmüş
Bilmem ki zemīn semā mı olmış (62)

Tebrīk-i cülūs için kemīne
İnmiş mi ya āsumān zemīne (63)

Görmüş mi buña nazīre kimse
Aħkāmımı sormayıñ benimse (66)

Serpüşun atar hevāya Őevķım
Kandīl uçurur semāya Őevķım (69)

Nazmım da hele ne dilsitāndır
Güldeste-i gülşen-i süħandır (72)

Evşāf-ı Őehenşeh-i cihāndır
Manzūme-i Őab⁶-ı nüktedāndır (73)

2.3. Eserin Dua Bölümü

Şair dua bölümünde (75-80. beyitler) memduhuna iyi dilek ve temennilerde bulunur. Meleklerle seslenerek samimî bir niyetle bu duaya iştirak etmelerini ister. Şair, Abdülhamid Han'ın ömrünün uzun olmasını, halkının da himayesinde kalmasını temenni eder. Bu vesileyle onların, sultanın gölgesinde huzurlu ve rahat bir yaşam sürmeleri niyazında bulunur. Padişahın tahta çıkmasıyla ülkenin ve milletin mamur olacağını dile getiren şair, böylece Hz. Peygamber'in mübarek ruhunun da hoşnut olacağını söyler. İstikbalin, huzur ve refahın garantisi olan Sultan'a yapılan dualara bütün meleklerin hep bir ağızdan âmin demelerini talep eder:

Hem söyle ferîştegân dizilsin
Hem şînf-ı kerûbiyân dizilsin (75)

İhlâş ediyor du'âya niyyet
Hem bekliyor işte bak icâzet (76)

Yâ Rabbi kuluñ Hamîd Hâna
Ver 'ömr ü hayât-ı câvidâne (77)

Ümmet yaşasın himâyesinde
Şādān ola cümle sâyesinde (78)

Ma'mûr ola böyle mülk ü millet
Hoşnûd ola şâhib-i nübüvvet (79)

Âtîmiz ola anıñla te'mîn
Âmîn deyiñ ey melekler âmîn (80)

Sonuç

Klâsik Türk edebiyatı mahsullerine bakıldığında herhangi bir devlet adamı için kaleme alınan methiyelerin önemli bir yekûn oluşturduğu göze çarpmaktadır. İlk dönemlerden günümüze kadar devam eden bu gelenek, birçok edebî eserin te'lif edilmesine vesile olmuştur. Hayret Efendi de bu geleneğin bir parçası olarak yaşadığı asırda 80 beyitten oluşan mesnevi nazım şekli ile bir methiye kaleme almıştır. Şair, *Mir'ât-ı Bedâyi'* adlı methiyesini 1876 tarihinde tahta çıkan II. Abdülhamid Han'ın hem saltanatını methetmek hem de güzel vasıflarını değerlendirmek maksatlı vücuda getirmiştir.

Klâsik methiyelerden farklı olarak Hayret Efendi, şair Nef'i gibi memduhunun yanı sıra kendi şairlik yeteneğini uzun uzun anlatmaktan da geri kalmamıştır. Manzûmesinin hemen yarısını kendi methine ayıran şair, nazm sahasında yetenekli bir şair olduğunu hemen her fırsatta dile getirmiştir. Diğer taraftan eserin yapı olarak mesnevi, ancak muhteva olarak bir kaside olması ayrıca, fahriye ve methiye bölümlerini mükerrer olarak kullanması da ilginç yönlerinden biridir. Genel itibarıyla fahriye, methiye ve dua bölümlerini ihtiva eden şiirde Abdülhamid Han'ın tahta çıkmasıyla ülkenin refaha kavuştuğu, sultanlık rütbesini hak ettiği, hilâfet makamının ise sekte-

ye uğramadığını ifade etmiştir. Son dönem mahsulu olan eserin dili genel itibariyle sade ve akıcı bir özelliğe sahiptir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Klâsik Türk edebiyatı geleneğine uygun olarak kaleme alınan eserin gerçek değeri, o devirde yazılan benzeri eserlerin tam anlamıyla ortaya çıkmasıyla daha net anlaşılacaktır.

Mir'ât-ı Bedâyi'

Meşnevî-i Hâyet Efendi

mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

1 Bir nükte-tırâz şâ'ir olsam

Endîşe-i resme kâdir olsam

Olsam ne demek a'tâb'-ı çâlâk

Şâ'irliği etmediñ mi idrâk

Parlarsa dañi güher gül olmaz

'Ârif bu kadar tecâhül olmaz

Güş eyle semâyı ey füsûnsâz

Taħsîn ediyor kelâmın i'câz

5 Hâmeñ kuralı kelâma bünyâd

Âbâd oluyor feşâhat âbâd

Bekler sühânın sühân-perestân

Hükümünde imiş belâgatistân

Sen gayrı bize hemân beyân yaz

Yaz tırma a'tâb'-ı nüktedân yaz

Ma'nî ise işte şevk u şâdî

Yeksân saña haydi cümle vâdî

Bağ gönlümede ne cüşu vardır

'Ummân gibi pek hürüşu vardır

10 Bilmem bu ne feyz-i âsmânî
Eṭrâfımı aldı hep ma'ânî

Tâ sūḥan-ı dile hücüm ederler
Nazm et beni de emân derler

Kim söylemiş anlara İlâhî
Taşmîm-i dil-i sūḥan-penâhî

Kim söyledi k'itdi şâ'iriyet
Tavşîf-i şeh-i cihâna niyyet

Şâhenşeh-i kâm-bağş-ı devrân
Zîb-âver-i taht-ı âl-i 'Osmân
15 Pîrâye-dih-i serîr-i şevket
Ârâyiş-i mesned-i hilâfet

Hâmî-i şerî'at-i peyember
Nâzende anıñla taht u efser

Cem-kevkebe âfitâb-pâye
Allaha degil mi kendi sâye

Bundan daḥi belli qadr-i Sultân
Kim eylese bir mübâhı fermân

Gör hüküm-i şeh-i cihân neyler
Şer'en o mübâhı vâcib eyler

20 Eylerse hemân be-câ te'âlî
'Âlîdir anıñ maqâmı 'âlî

Bir rütbe ki rütbe-i hilâfet
Fevkındaki meretebe nübüvvet

El-hâşıl eyâ şeh-i felek-câh
Sulţân-ı cihân halîfetu'llâh

Vaşfıñ ne kadar olunsa ıtrâ
Bâlâsıñ o rütbeden dü bâlâ

Tab'ımda egerçi hayli şâ'ir
İbdâ' sühanında mişli nâdir
25 Kudret yetişir mi midhatiñde
Şâ'ir ne desin ya hazretiñde

Bir şey'e nihâyet olmayınca
Tavşîfine gâyet olmayınca

Lâl olma degil midir feşâhat
Lâzımsa belâgat işte Hayret

Hayret bu ne hâl-i hayret-efzâ
İ'câz oluyor sözüñ ser-â-pâ

Hayrânlığı işte hikmet etdiñ
Dem-besteligi feşâhat etdiñ
30 Kâdirsiñ eyâ bedî'-i fıtrat
İsterseñ edersin 'aczi kudret

'Unvân ne bu tab' -ı pür-fenûñçün
Şâ'ir deme dün kalır senüñçün

Her şâ'ir eder hemân şikâyet
Bedbahtlığıñ eder hikâyet

El-ḥamd benim sa‘ādetim var
Bir ḥayli ‘ulūma nisbetim var

Ey taht-ı ḥilāfet üzre dāver
Ḥāmī-i ma‘ārif ehl-i perver
35 Mümkin mi zamān-ı şevketiñde
Ol neş’e-fezā ḥilāfetiñde

Dünyā ğamını çeker miyim hîç
Ben zaḥmıma zehr eker miyim hîç

Çeksem de velev ki ben zarūret
Gerdūndan eder miyim şikāyet

Gerdūn kim olur ki eyleyem ben
Şekvā anı sen meded-resimken

Maġlūb olamam o bed-şirişte
Sāyeñde var iktidārim işte
40 Tıtdum yaqasın hemān getirdim
Dergāha keşān keşān getirdim

Gördüñ mi felek zebūnum olduñ
Maġbūn-şude-i sūkūnum olduñ

Taḥrībime ḥayli niyyet etdiñ
Bilmem ki naşıl cesāret etdiñ

Bir bī-kes ü nā-tüvān mı şandıñ
Sen yoksa beni filān mı şandıñ

Min ba‘d o yola gider misiñ sen
Ehl-i dile cevr eder misiñ sen

- 45 Te' dīb edeyim de ben sipihrā
Sen git beni et każāya şekvā
- Cevriñ fużalāya her zamān mı
Cevr etmege tevbe mi emān mı
- Artık yetişir be hey besālet
Bāzūña da yoķ mı sende şefkat
- Akrān mı ki çarh uğraşırısñ
Lāyık mı sipihre kin taşırısñ
- 'Ārifler o dūna baş eger mi
Uğraşmağa hīç felek deger mi
- 50 Gūş et sūhanım ey ehl-i 'irfān
Mücrimse daħi sipihr-i gerdān
- Sen uyma yine o dil-i siyāha
Başş eyle cūlūs-ı pādişāha
- Baķ sāye-i hūsrevānesinde
Devrān-ı şehensāhānesinde
- Seyr eyle naşıl donanmış 'ālem
Pür-neş'e cihān cihāniyān hem
- Gündüz mi bu böyle şeb olur mı
Rūşen bu kadar 'aceb olur mı
- 55 Gördüñ mi buña nazīre hāşā
Gerdūnda da başka bir temāşā
- Etrāfına meh nücūmu almış
Baķ baķ ne kadar da seyre talmış

Yüksek yere çıkmış öyle tenhâ
Biñ çeşm ile eyliyor temâşâ

Hürşide şoruñ gürüh-ı kevkeb
Görmüş mi cihânda böyle bir şeb

Biñ çarh-ı felek olur ziyâ-pâş
Ey çarh-ı felek bakındı bak şaş
60 Mânend-i şihâb olur felek-tâb
Bâlâya çıkar fişeng ü meh-tâb

Gökden yere nür olurdu rîzân
Yer şimdi semâya pertev-efşân

Yâ Rab ne kadar da nür tolmüş
Bilmem ki zemîn semâ mı olmuş

Tebrîk-i cülûs için kemîne
İnmiş mi ya âsumân zemîne

Gönlümde sükûnet üzre 'ummân
Tâbân olur anda 'ayn-ı 'irfân
65 Kandıl yerine havâss uyanmış
Sâhilleri bir tuhaf donanmış

Görmüş mi buña nazîre kimse
Ahkâmımı sormayıñ benimse

Şağımda zamân-ı nev-civânî
Tırmağda şolumda şādumânî

Âheng ü tarab terennüm eyler
Karşımda emel tebessüm eyler

Serpūşun atar hevāya Őevķım
Kandīl uęurur semāya Őevķım
70 Hıç Őenligime olur mı Őānī
Erkān-ı Őafā bütūn ma'ānī

Ecrāmīñ ile donanma öyle
Ey ęarķ olur donanma böyle

Nażmım da hele ne dilsitāndır
Güldeste-i gülşen-i süĥandır

Evşāf-ı Őehenşeh-i cihāndır
Manzūme-i Őab'-ı nūktedāndır

Çespān degil o ser-külāha
Pervīn gibi Őāk cebīn-i māha
75 Hem söyle ferīştegān dizilsin
Hem Őınf-ı kerūbiyān dizilsin

İĥlāş ediyor du'āya niyyet
Hem bekliyor işte baķ icāzet

Yā Rabbi ķuluñ Ħamīd Ħāna
Ver 'ōmr ü ĥayāt-ı cāvidāne

Ümmet yaşasın ĥimāyesinde
Şādān ola cümle sāyesinde

Ma'mūr ola böyle mülk ü millet
Ħoşnūd ola Őāĥib-i nübüvvet
80 Ātīmiz ola anıñla te'mīn
Āmīn deyiñ ey melekler āmīn

Kaynakça

- Akkuş, M. (1993). *Nef'i Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktan, A. (hzl.) (2008). *Mehmed Zeki Pakalın, Sicill-i Osmânî Zeyli*. C. IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydemir, Y. (2004). "Methiye (Türk Edebiyatı)". *DİA*, C. 29, Ankara: TDV Yayınları.
- Gövsâ, İ. A. (1945). *Türk Meşhurları*. İstanbul: Yedigün Neşriyat.
- Göze, H. (2008). *Mehmed Âkîf Hüzünlü Bir Yolculuk*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Hayret Efendi (1302). *Şehrâyîn ve Sihri Beyân*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziyâ
- Hayret Efendi (1304). *Sûk-ı Ukâz*. İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası.
- Hayret Efendi (1313). *Mir'ât-ı Bedâyi', Mesnevi-i Hayret Efendi*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- İpekten, H. (2007). *Nef'i, Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, A. (1988). "Adanalı Hayret". *DİA*, C. 1, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kurnaz, C.-Tatçı, M. (hzl.) (2009). *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri*, C. I, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Kütük, R. (2014). "HAYRET, Bahâeddin Hayret Efendi, Adanalı Hoca Hayret Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3885>. (erişim tarihi: 10.09.2015).
- Öz, Y. (1999). *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Konya.
- Özgül, M. K. (hzl.) (2000). *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri*, C. II, Ankara: AKM Yayınları.
- Pala, İ. (2012). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Selçuk, B. (2015). Çocuklar İçin Yazılan Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 1, Issue: 2.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, (1981). "Hayret". C. 4, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, (2004). "Hayret". C. IV, Ankara: AKM Yayınları.
- Üzgör, T. (1990). *Türkçe Divân Dîbâceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Velibeyoğlu, V. R. (1975). *Örneklerle Basılı Bütün Şiir Kitapları Antolojisi*. C. II, İstanbul: Güryay Matbaası.
- Yetiş, K. (hzl.) (1980). *Ahmed Râsim: Matbûat Hâtıralarından Muharrir, Şair, Edib*. İstanbul: Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser Serisi 141.

